

БАТПАҚҚАРА АУДАНЫНЫҢ 1928-1936 ЖЫЛДАРДАҒЫ КЕЗЕҢІ

Клышбаев С.Е.

«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай Өңірлік университетінің»

1 курс магистранты

7M01601-Тарих білім беру бағдарламасы

Қазіргі Қостанай облысы, Амангелді ауданының (бұрынғы Батпаққара ауданы) тарихы ХХ ғасырдың 20-жылдарынан басталады. Тарих қойнауына үңілсек 1928 жылдар ұжымдастыру жылдары болып, кеңестік қызыл үкімет ұжымжар, кеңшар мен аудандар құра бастаған кезең. Батпаққара ауданының тарихы осы жылмен тұспа-тұс келіп, 1928 жылы 17 қаңтарда Бүкілодақтық Атқару комитетінің жарлығымен бой көтерді. 1936 жылы 13 қыркүйекте 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістің жетекшілерінің бірі, батыр Амангелді Үдербайұлы Имановтың есімі беріледі.

Мақалама арқау болатын жылдар 1928-1936 жылдар осы Батпаққара ауданы болып жаңадан құрылып, Амангелді ауданы болғанға дейінгі аралық. Ал тарихтан хабары бар адамға бұл жылдардың нағыз Кеңес үкіметінің қылышының қаны жерге тамбай тұрған, барлық билік пен басқаруды қолына нақты алған және өзгерістерімен, жоспарларын орната бастаған жылдар екені мәлім. Сондықтан Батпаққара ауданының 1928-1936 жылдардағы тарихында аудан халқы ауыл шаруашылығын күштеп ұжымдастыру, мал-мүлікті кәмпескелеу, зорлық-зомбылық, өз пікірлерін ашық айта алмау, дін мен ұлттық құндылықтарға қысымды көздерімен көріп, бастарынан кешті. Аласапыран, аумалы-төкпелі заман, қызыл террордың қысымына жол беру, қолындағы аз билікті пайдаланып халыққа қиындық көрсеткен шолақ белсенділер міне, сол жылдардың көрінісі.

Ел арасындағы қиыншылық азаттық үшін қарсы тұруға көтеріліске әкелді.

«Сары-боз» атауымен құрылған көтерілісшілер әскері Батпаққара ауданының орталығы Батпаққара ауылын басып алып, жергілікті билік басшыларын тұтқындады, түрмеде отырған байларды босатты, кооперацияны талқандап, мемлекеттік мекеме ғимараттарындағы қағаздарды жойды. Іле-шала жиналыс өткізіп, ауылдық кеңес орнына ауылдық ақсақалдар үштігін қояды. Хан сайлау мәселесі қаралды. Тұрақты әскер құру туралы мәселе көтерілді. Идеологиялық жұмысқа да үлкен мән берілген. Қарсы тұру 1928 жылғы 1-9 қараша аралығын қамтып, 500-ге жуық адам қатысты. Басым бөлігі большевиктер айтқандай байлар мен қанаушылар емес, кедейлер мен батырақтар еді. 9 қараша күні Батпаққара ауылында кеңестік билік қайта орнады. Есесіне кеңестік жаппай жазалау мен қуғын-сүргін бірнеше жылға созылды. Оқиғаның ізі суымай жатып, Қылмыстық кодекстің 128 және 129-баптарына сәйкес 122 адамға қылмыстық іс ашылды. Олар Батпаққара, Торғай, Наурызым ауданының тұрғындары еді. Бірен-сараны Мендіқара, Қарсақпай ауданынан болып шықты^[1] Оқиға барысында өлкеден шыққан ұлт қайраткерлерінің, яғни А.Байтұрсынұлының, М.Дулатовтың, М.Есболовтың, Ә.Жаңбосыновтың жұбайлары мен балалары жазықсыз қуғындалып, абақтыға жабылуы халықтың ашу-ызасын үдете түсті. Көтеріліс басталған кезде Батпаққараның өзінде ғана РКФСР «Қылмысты істер кодексінің» 58-бабы бойынша «контрреволюционерлер», «ұлтшылдар», «алашордашылар» деген айыптармен 50 адам тұтқында отырды. ^[2]Көтеріліс бастапқы кезде озбырлық, асыра сілтеу, өлкедегі ұжымдастыруға байланысты болғанымен, бара-бара мақсаты: жазықсыз қамалған азаматтарды босату, астық дайындау науқанындағы келеңсіздіктермен жалғасты. Батпаққара ауданының көтерілісшілері «Тартып алынған жерлер қайтарылсын!», «Кеңес үкімет жойылсын!», «Кәмпеске ұшыраған байлардың малдарына өздеріне берілсін!», «Хандық билікті қалпына келтіру керек!» деген ұрандарды арқау етті. Көтерілісшілер жергілікті кеңес отыратын мекемелерді өртеп, ғимараттарға басып кірді. Батпаққара көтерілісіне белсене қатысушылар: Сейтбек Қалиев, Абайділдә Бекжанов, Ахмедия Смағұловтар болды. Көтерілісшілер қатарында 5 ауылдық кеңес мүшесі, 3 коммунист, 12 комсомол, 2 «Қосшы» одағының төрағалары болды. Көтеріліс басшылары

аудандағы барлық ауылдардың өкілдерімен жиналыс өткізіп, ауылдарда “ақсақалдар үштігін” құрды.^[3] Оларға әрбір ауылдан 50 жігіттен тұратын сарбаздар жасағын шығару жүктелді. Жалпы саны 1000 адамнан тұратын сарбаздар жасақтау (800-і Батпаққара ауданының ауылдарынан, 200-і Наурызым ауданының ауылдарынан) көзделді. 300 адамның қатысуымен жергілікті мешітте Омар Бармақовты көтерілісшілер хан көтерді. Батпаққарадан кейін Наурызым ауданындағы елді мекендерді, ауылдарды қосып алып, одан соң Торғай, Қостанайға шабуыл жасау жоспарланды. Алайда жиналғандардың жалпы саны 530 адамға ғана жеткен, өздері “Аңшылар одағы” дүкенінен алынған 75-ке жуық мылтықтармен қаруланған көтерілісшілердің үлкен көлемде әскери қимылдар ұйымдастыруға мүмкіндіктері болмады. Жақсы қаруланған жазалаушы отрядтарға көтерілісшілер қарсылық көрсете алмады. Жазалаушы отряд 200-ге жуық көтерілісшілерді, оның ішінде Омар Бармақовты да тұтқынға алды. ОГПУ “үштігі” Батпаққара көтерілісіне байланысты 115 адамды ату жазасына, 170 адамды 2 жылдан 10 жылға дейінгі мерзімде еңбекпен түзету лагеріне, 28 адамды Қазақстаннан тыс жерлерге 3 жыл мерзімге айдауға кесті, 17 адамды шартты түрде соттады.^[4] Мәліметтерге көз жүгіртсек, тіпті Қостанайда Батпаққара көтерілісін соттан тыс қарайтын Үштік құрылған. Желтоқсан айында қолға түскен көтерілісшілерді ату туралы Үштіктің үкімі қабылдана бастайды. Осылайша, 1930 жылғы қаңтардың 12-сінен 19 мамырға дейін 19 адам атылған.

Батпаққара ауданындағы көтеріліс туралы тарих ғылымының докторы, профессор Әбжанов Хангелді Махмұтұлының дерегіне сүйенсек: 1930 жылдың мамыр айына дейін Батпаққара ісі бойынша 200-ге жуық адам жауапқа тартылған. 1930 жылдың 15 желтоқсанында Батпаққара ауданының №5, 6, 8-12 ауылдарының 52 азаматына айыптау қорытындысы шығарылады. 1931 жылғы 6 қаңтарда Занге Төлепбаев, Асан Байжанов, Бірімжан Сариков, Мұқыш Нұрмағанбетов, Сыздық Сатанов, Сүлекей Сейдахметов, Сейтім Тұяқов сынды 7 азамат атылады.

Батпаққара ауданының 1928–1936 жылдардағы тарихы Қазақстан тарихындағы ең ауыр кезеңдердің бірімен - ұжымдастыру, байларды тәркілеу және 1930–1933 жылдардағы ашаршылықпен тығыз байланысты. Бұл жылдарда аудан халқы зорлық-зомбылыққа, аштыққа және жаппай көші-қонға ұшырады. 1928–1929 жылдары байларды тәркілеу және ұжымдастыру басталды. 1928 жылы Кеңес үкіметі байлар мен жартылай феодалдардың мал-мүлкін тәркілеу туралы қаулы қабылдады. Бұл науқан Батпаққара ауданында да жүргізіліп, дәулетті шаруалар мен Алаш қозғалысының жақтастары қуғын-сүргінге ұшырады [1] 1929 жылдан бастап ұжымдастыру саясаты күшейтіліп, жеке шаруашылықтар мәжбүрлі түрде колхоздарға біріктірілді. Бұл үдеріс жергілікті тұрғындардың қарсылығына тап болып, кейбір аудандарда көтерілістерге себеп болды [2]

1933–1936 жылдары бұл өңірде жаппай көші-қон және әлеуметтік күйреу болды. Ашаршылық пен репрессиялардан аман қалу үшін Батпаққара ауданының тұрғындары басқа өңірлерге, тіпті Қытай мен Орта Азия елдеріне жаппай қоныс аударды. Кейбір ауылдар толығымен қаңырап қалды, ал қалғандары аштық пен аурулардан зардап шекті [4] Бұл кезеңде ауданның әлеуметтік құрылымы мен шаруашылық жүйесі толықтай күйреді. Кеңес үкіметінің саясаты халықтың дәстүрлі өмір салтын бұзып, орны толмас зардаптарға әкелді. 1931 жылы Батпаққара ауданында 21 колхоз жұмыс істеп, 3 981 шаруашылықта 10 492 бас мал болған. Алайда, ұжымдастыру мен малды тәркілеу нәтижесінде мал саны күрт азайып, халық ашаршылыққа ұшырады. 1932 жылдың көктемінен бастап аштықтан өлім-жітім көбейіп, 1933 жылы аудандағы 23 ауылдың 46 000 тұрғынынан тек 14 934 адам ғана қалған [3]

Батпаққара ауданының 1928-1936 жылдардағы тарихына қатысты тұлғалар Қазақстанның әлеуметтік және саяси өміріне маңызды әсер еткен тұлғалар болып табылады. Бұл кезең - Кеңес үкіметі орнағаннан кейінгі алғашқы жылдар, оның ішінде ауылшаруашылық және әлеуметтік өзгерістер, жер аудару, коллективтендіру науқаны, сондай-ақ сталиндік репрессиялардың орын алған уақыты. 1930 жылдары Батпаққара ауданындағы зиялылар мен қоғам қайраткерлері, мұғалімдер мен ауыл шаруашылығы

мамандары жиі ұсталып, тұтқындалды. Ұжымдастыру мен коллективтендіру саясатын сынағандар, әсіресе ауылдардағы қайраткерлер мен жергілікті басшылар репрессияға ұшырады.

Батпаққара ауданында да сол кезеңдегі қазақ қоғамына елеулі ықпал еткен тұлғалар болған. Бұл тұлғалар көбіне ауылшаруашылығы, білім беру және саяси қызметтермен айналысқан. Батпаққара ауданында 1928-1936 жылдар аралығында көптеген тұлғалар қоғам мен елдің дамуына үлес қосқан. Алайда, сол кезеңдегі саяси жағдайлар мен сталиндік репрессиялар көптеген адам тағдырын қиратты. Аталған тұлғалар да сол кездегі маңызды тарихи процестердің куәгерлері мен қатысушылары болды. Тұлғалар мен олардың қызметі туралы толық мәліметтер көбіне жергілікті архивтер мен тарихи зерттеулер арқылы алуға болады. Солардың бір қатарымен танасып өтсек:

1. Құттықожаұлы Кенжебай

Құттықожаұлы Кенжебай – Батпаққара ауданында ерекше із қалдырған тұлға. Ол Қазақстанның Кеңес өкіметі кезінде білім саласында, ауылшаруашылық саласында белсенді жұмыс атқарды.

2. Қалибекұлы Төлеубай

Төлеубай Қалибекұлы да осы кезеңде Батпаққара ауданында әлеуметтік-саяси қызметпен айналысқан. Ол ауылшаруашылық жұмыстарына белсене қатысып, коммунистік партияның жарлықтарын орындаушы болып танылған. Бірақ сол кезеңдегі саяси репрессиялар мен қуғын-сүргіннің әсерінен оның өмір жолы қиындаған.

3. Асанов Мақаш

Мақаш Асанов –кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында Батпаққара ауданының қоғамдық өмірінде ықпалды тұлға болған. Ол елдегі коллективтендіру мен жергілікті кеңестердің құрылуына әсер еткен белсенді азаматтардың бірі еді.

4. Құлманов Нұрмұхамед

Нұрмұхамед Құлманов – Батпаққара ауданындағы саяси қызметкерлердің бірі болған. Ол Кеңес үкіметінің партиялық қызметін атқарып, аудандағы әлеуметтік және экономикалық өзгерістерге қатысқан тұлға.

5. Айтбаев Сәду

Айтбаев Сәду 1920-1930 жылдары Батпаққара ауданының қоғамдық өмірінде маңызды рөл атқарған қайраткер еді. Ол қазақ қоғамындағы өзгерістерді қабылдай отырып, ауыл шаруашылық ұжымдарын ұйымдастыру жұмыстарын жүргізген.

6. Жұматов Қадыржан

Жұматов Қадыржан да осы кезеңде Батпаққарада елеулі тұлға болды. Ол жергілікті тұрғындардың әлеуметтік және экономикалық мәселелерін шешуде ықпалды болды. Ұжымдастыру науқанына белсене қатысып, алайда кейіннен саяси жағдайлардың кесірінен қуғынға ұшырады.

7. Әлімбай Қамзаев 1928-1936 жылдар аралығында Батпаққара ауданында еңбек еткен білімді тұлға. Ол осы кезеңдегі зиялы қауым өкілдерінің бірі ретінде әлеуметтік-саяси жағдайлар туралы ашық пікірлер білдірді. Сонымен қатар, оның ауылдағы білім беру мен мәдениет саласындағы бастамалары ауданның дамуында маңызды рөл атқарды.

8. Қалмақан Атабаев

Қалмақан Атабаев – Батпаққара ауданындағы танымал қазақ қайраткері, 1928-1936 жылдары осы ауданда ауыл шаруашылығының дамуына үлкен ықпал етті. Оның жергілікті қоғамға, әсіресе ауыл шаруашылығын дамытуға қосқан үлесі зор болды. Ол ұжымдастыру, аграрлық реформалар мен жергілікті халыққа жүргізілген саяси науқандарға қатысты белсенді саясаткер болған.

9. Садық Омаров

Садық Омаров Батпаққара ауданында ауыл шаруашылығымен айналысқан көрнекті тұлға. Ол ұжымдастыру кезеңінде жергілікті қоғамдастықтарға кеңес үкіметінің саясатын түсіндіріп, ауыл шаруашылығын коллективтендіруге көмектесті. Сонымен қатар, оның

тұлғасы ұжымдастырудың күрделілігін мойындап, сол кезеңдегі қазақ зиялыларының қиыншылықтарын көрсететін тарихи ескерткіш болып табылады.

Батпаққара ауданының 1928-1936 жылдардағы тарихына қатысты тұлғалар туралы толық және бірегей мәлімет жинау өте маңызды деп білемін. Бұл кезең Кеңес үкіметінің орнауы, аграрлық саясаттар, сонымен қатар сталиндік репрессиялар мен ұжымдастыру шаралары орын алған уақытқа сәйкес келеді. Осы тарихи кезеңде Батпаққара ауданының қоғамы мен зиялыларының рөлі айтарлықтай маңызды болды. Бұл кезеңнің ерекшеліктері мен оны толық түсіну үшін басты назар аударатын тарихи тұлғалар және олардың рөлі жөнінде айтуға болады. 1928-1936 жылдар арасында Батпаққара ауданы экономикасы мен қоғамы үлкен өзгерістерге ұшырады. Бұл кезеңде басты ерекшелігі аграрлық реформалар мен ұжымдастыру саясаты болды. Кеңес үкіметі колхоздар мен совхоздардың құрылуына ықпал етіп, жеке меншікті жоюды көздеді. Бұл шаралар барысында жергілікті қоғамда көптеген өзгерістер мен әлеуметтік толқулар орын алды.

1930-1936 жылдар аралығында Батпаққара ауданындағы зиялылар мен интеллигенция өкілдері көп жағдайда сталиндік репрессиялардың құрбаны болды. Қуғын-сүргін және партиялық тазартулар дәуірі Қазақстанның көптеген азаматтарын тұтқындап, айдалуға мәжбүр етті. Сонымен қатар, көптеген қазақ қайраткерлері немесе жергілікті зиялылар ұжымдастыруға қарсылық танытқан үшін, "буржуазиялық ұлттық" деп айыпталып, саяси қуғын-сүргінге ұшырады. 1930 жылдардың басында Батпаққара ауданында бірнеше белсенді тұлғалар сталиндік қуғын-сүргіннің құрбаны болды, ал олардың көпшілігі жер аударылып, түрмелерде отырған немесе өлім жазасына кесілді. Тікелей Батпаққара ауданындағы оқиғаларға қатысы болмаса да көптеген ұлт зиялыларының ұжымдастыру саясаты мен оның қиыншылықтарына қарсылықтар болды. Мысалы:

Тұрар Рысқұлов: Тұрар Рысқұлов өзінің ұжымдастыру саясатына қарсы болмады, бірақ ол аграрлық саясаттың күші мен әдісіне қарсы болды. Ол ұжымдастырудың бірқатар ауырлықтарын мойындап, бұл процессті халыққа ауыртпалықтар түсіретінін айтқан. Тұрар Рысқұлов - қазақ қоғамының саяси қайраткері және экономист. Ол ұжымдастыру мен индустриализация туралы көптеген пікірлер білдірді. Тұрар Рысқұловтың Батпаққара ауданының тарихына тікелей қатысы болмаса да, оның ұжымдастыру саясатына қатысты пікірі осы кезеңдегі қазақ зиялыларының көзқарасына әсер етті. Рысқұлов ауыл шаруашылығын дамыту мен жергілікті халықтың өмірін жақсартуға бағытталған реформаларды ұсынды, бірақ ол үкіметтің күші мен әдісін сынап, қатаң сынға алды.

Ахмет Байтұрсынов: Қазақ интеллигенциясының бір бөлігі, әсіресе Байтұрсынов, ұжымдастыруды тым қатаң деп қабылдаған. Ол жергілікті шаруалардың жағдайын жақсартуға арналған реформаларды қолдады, бірақ оның әдістері халыққа зиян келтіруі мүмкін деп санады.

Мұхтар Әуезов: Мұхтар Әуезов - қазақ әдебиеті мен мәдениетінің классигі, сонымен қатар қоғамдық-саяси қайраткер. Батпаққара ауданында оның тікелей байланысы болмаса да, Әуезовтің 1920-1930 жылдардағы зиялы қауымға ықпалы өте зор болған. Ол қазақ интеллигенциясының басшысы ретінде кеңестік жүйе мен ұжымдастыру туралы пікірлерін жеткізген. Оның шығармалары мен мақалалары осы кезеңдегі қазақ халқының ұлттық күресін сипаттады.[5]

Ал Батпаққара ауданына қатысы бар және репрессияға ұшыраған тұлғалар:

Жүсіпбек Аймауытов: Ол Батпаққара ауданында белгілі тұлға болған және қазақ әдебиеті мен мәдениетінің дамуына үлес қосқан. Аймауытовтың ұлтшыл деп айыпталып, репрессияға ұшырауы осы кезеңдегі қазақ зиялыларының күйін көрсетеді.

Мағжан Жұмабаев: Батпаққара ауданында тұрып, қазақ әдебиетіндегі ең көрнекті тұлғалардың бірі болып табылады. Ол да сол кезеңдегі саяси қысымға ұшыраған және репрессияланған тұлғалардың бірі.

Міржақып Дулатов: Ол да осы кезеңде ұлтшыл деп айыпталып, сталиндік қуғын-сүргіннен зардап шекті. Оның әдеби қызметі мен қоғамдық пікірлеріне тыйым салынды.[6]

Батпаққарадағы ұжымдастыру кезеңі мен саяси қуғын-сүргін 1928-1936 жылдар арасындағы Батпаққара ауданының тарихында ауыл шаруашылығын ұжымдастыру мен сталиндік репрессиялардың ерекше орын алғанын айтуға болады. Бұл кезеңде көптеген жергілікті зиялылар, ауыл шаруашылығы мамандары мен басшылар саяси қуғын-сүргінге ұшырап, көптеген азаматтар түрмелерге қамалып, айдалды. 1928-1936 жылдар аралығында Батпаққара ауданының тарихы кеңес үкіметінің алғашқы жылдарымен тығыз байланысты болды. Бұл кезеңде ұжымдастыру мен ұжымдастыру саясатының әсерінен көптеген жергілікті зиялылар мен интеллигенция өкілдері қиын жағдайларға тап болды. Сол уақытта Батпаққара ауданында жергілікті қайраткерлер мен зиялылар үлкен рөл атқарды, бірақ сталиндік репрессиялар мен үкіметтің қатаң саясаты оларды қыспаққа алды. Осы кезеңнің тұлғалары мен олардың іс-әрекеттері бүгінгі күнде маңызды тарихи мұра ретінде сақталған. Батпаққара ауданының 1928-1936 жылдардағы тарихы кеңес үкіметінің Қазақстанда орнауы, ұжымдастыру, ұжымдастыру және сталиндік репрессиялармен тығыз байланысты. Осы кезеңде қазақ интеллигенциясы мен қоғам қайраткерлері өздерінің пікірлері мен іс-әрекеттерімен, сондай-ақ жергілікті жағдайлармен айтарлықтай ықпал етті. Батпаққара ауданындағы кейбір маңызды тұлғалар сол кезеңдегі маңызды оқиғалардың барысына және әлеуметтік-саяси жағдайларға үлкен әсер етті.

Батпаққара ауданында 1928-1936 жылдардағы кезеңде зиялылардың рөлі үлкен болды. Қазақ интеллигенциясы осы жылдарда өздерінің саяси көзқарастары мен ұстанымдарын білдіріп, сол кезеңдегі қиын жағдайға өздерінің ықпалын тигізді. Сонымен қатар, ұжымдастыру мен кеңестік ауыл шаруашылығы реформаларының өрескел әдістері және сталиндік репрессиялардың әсері оларды саяси тұрғыдан тежеп, көптеген адамдардың өмірін қиратып, зиялылардың болашағын белгісіз етті. Бұл көтеріліске қатысқан және жазықсыз жазаланғандардың ұрпақтарына дейін Кеңес үкіметі сенімсіздік танытып, бақылауда ұстады, жауапты қызметтерге жібермей, жеңілдіктер қарастырмады, керісінше жоғары оқу, жоғары қызметке жолатпай, тұқыртып ұстауға тырысты. 1932 жылдан бастап Қазақстанның барлық өңірлеріне келген ашаршылық та Батпаққара ауданын айналып тыс өтпеді. Тез арада ауқымды да мықты мемлекет құрмақшы болған Кеңес үкіметі кеңестендіру, ұжымдастыру жылдары халықтың қолындағы бірлі-жарым малына дейін тартып алып және сол жылдары құрғақшылық болу салдарынан халықтың ашаршылыққа ұшырауы басталды. Торғай өңірінен 2042 адам аштық құрбаны, 8500 адам аштан өлейін деп жатқанын Құрамысов пен Кахиани, Исаев пен Құлымбетовтың жолдаған ресми мәліметтерінде көрсетіледі. Соның ішінде Батпаққара ауданында аштық кеңінен орын алғаны айтылған.

Қорыта келе, 1928-1936 жылдардағы Қостанай облысы, Батпаққара ауданының тарихы ең бір қиын кезеңді, ұжымдастыру саясатының халыққа әкелген зобалаңын, қуғын-сүргін мен ашаршылықты көрді. Тарих беттерінде Батпаққара көтерілісінің ауқымы мен қарқынынан секем алып, қорыққан Кеңес үкіметі бұл көтерілісті «Бандиттік-басмашы қозғалысының көрінісі» деп айып тағады. Қару-жарақтың жетіспеуі, бытыраңқылық, жағдайдың нашарлап, тіпті аштық халге жетуі еріксіз жігерлі Батпаққара ауданының халқының қызылдың саясатына мойынсұнуына әкелді. 1928-1936 жылдар аралығында Батпаққара ауданы Кеңес үкіметінің қатаң саясатының салдарынан ауыр кезеңдерді бастан кешірсе де мықты халық азаматтары, тұлғаларымен де белгілі. Ұжымдастыру, байларды тәркілеу және ашаршылық халықтың жаппай қырылуына, көші-қонға және әлеуметтік күйреуге себеп болды. Бұл оқиғалар аудан тарихында терең із қалдырды. Дегенмен рухы биік, «мың өліп, мың тірілген» Батпаққара ауданы мен халқы қайта көтеріліп, кеудесін тіктеді. Қазірде Қостанай облысының Амангелді ауданы еліміз тәуелсіздік алғаннан бері облыстағы алдыңғы қатарлы ауданның бірі. Ал тәуелсіздік үшін күрескен азаттық күресі мен батырлары, олардың есімдері ұрпақтан-ұрпаққа ұмытылмай тарих қойнауында қашанда сақталады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Айбын. Энциклопедия. / Бас ред. Б.Ө.Жақып. - Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011. - 880 бет. ISBN 9965-893-73-Х
2. Омарбеков Т., 20-30 жылдардағы Қазақстан қасіреті, А, 1997.
3. Омарбеков Т, «Зобалаң» (Күштеп ұжымдастыруға қарсылық, 1929 - 31 жылдары болған халық наразылығы), А, 1994ж;
4. "Қазақ Энциклопедиясы"
5. Интернет көзі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/kostanai-amangeldi-audany->
6. «Қазақстан тарихы» порталы: e-history.kz/en/news/show/7007?utm_source

АНАЛИЗ ТРАДИЦИОННОГО БЛЮДА «НАВРУЗ ГУЖА» В МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЕ НАРОДОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Курбанова Манзила Бакиевна, к.и.н, профессор

Бухарский государственный университет,

город Бухара, Узбекистан

manzila.kurbanova58@mail.ru

В жизни народов Центральной Азии в течение веков сформировано целое богатое меню из повседневных и традиционных праздничных блюд, которые готовили из самых разнообразных продуктов: мясных, кисломолочных, растительных. В данной статье раскрываются с историко-этнологического аспекта все секреты, традиции и обычаи приготовления в будни и праздники традиционного кисломолочного блюда ГУЖА, широко распространенного среди народов Средней Азии.

В конце XIX и начале XX веков в народной кухне отличались блюда, приготовленные из продуктов богатых клетчаткой, то есть из различных зерновых круп. Эти блюда готовили из плодов колосовых или стручковых растений: дробленая кукуруза, пшеница, овес или рожь [19, 18]. Муку и крупу мололи на речных мельницах или мельницах, приводимых в движение с помощью осла, в домашних условиях в ручной мукомолке (зерна перетирали между двумя круглыми камнями) [9, с.208-210; 14, с.105; 12, с.97]. В основном бедняки готовили блюдо «гужа» (кисломолочный густой суп) из белой кукурузы, узбеки называли его «Обиёвгон» или кукурузная гужа [13, с.277].

Таджики называли «кашк»*, «кашки чавари»*. В химическом составе гужи присутствуют в достаточном количестве все полезные вещества. В гуже, рассчитанной на 1 человека имеется 20 г. белка, из которых 42 процентов растительного белка и 58 процентов животного белка. Значит количество белков соответствует норме необходимой для человека. Жирные кислоты в основном животного происхождения (90 процентов), в основном насыщенные жиры (51 процентов). Но вследствие того, что в составе гужи много растительного вещества, минеральных соединений и витаминов расщепление жиров и усвоение продуктов происходит легче. Так как гужа очень полезна и сытная она входит в ряд высококалорийных блюд. Это приятная, легкоусвояемая еда. Его можно рекомендовать для поддержания сил хроническим больным, людям у кого малокровие, беременным женщинам, пожилым и немощным. То, что в его составе мало животных жиров увеличивает его диетические свойства [4, с.28-29].

Народ знал, что в белой кукурузе много полезных необходимых для организма человека минеральных соединений и блюда, в которых была такая крупа употребляли с удовольствием все и стар и млад. Для приготовления гужи очищали белую кукурузу и замачивали в воде на несколько часов, потом зерна мололи, превращая в крупу. Затем промывали несколько раз, а эту воду отстаивали отдельно. Наливали в казан воды и варили

*Кашк- блюдо из цельных кукурузных зерен с добавлением кефира, кислого молока.

*Кашки чавари- жидкое блюдо, суп из кукурузы, зерен маша, фасоли, лука и моркови. Употребляют добавив кислое молоко, кефир.